

АРХІТЕКТОРИ ДОМІНІКАНСЬКИХ КОСТЕЛІВ НА ГАЛИЦЬКИХ ЗЕМЛЯХ

Урсу Н.О., канд. мистецтвознавства, професор,
зав. каф. образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва

Кам'янець-Подільський державний університет

Анотація. У статті висвітлюються імена архітекторів, творців домініканських храмів на території Галичини XVI-XIX століть. Представлені матеріали є складовою проблеми дослідження мистецької спадщини домініканців і заповнюють білі плями в історії українського сакрального мистецтва.

Ключові слова: архітектура, архітектори, домініканський орден, сакральне мистецтво, костел, кляштор.

Аннотация. Урсу Н.А. **Архитекторы доминиканских костелов на Галицких землях.** В статье раскрываются имена архитекторов, создателей доминиканских храмов на территории Галичины XVI-XIX вв. Представленные материалы являются одним из аспектов проблемы исследования артистического наследия доминиканцев и заполняют белые пятна в истории украинского сакрального искусства.

Ключевые слова: архитектура, архитекторы, доминиканский орден, сакральное искусство, костел, монастырь.

Summary. Ursu N.A. **Architects of Dominican roman-catholic church on the lands of Galychina in the 16th-19th centuries.** The article lights up the names of architects of Dominican roman-catholic church on the lands of Galychina in the 16th-19th centuries. Presented material is a component of the problem of treatment of arts synthesis in the architectural heritage of Dominican order and fills up the blanks in the history of Ukrainian sacral art.

Key words: architecture, architects, Dominican order, religious art, Roman-catholic church, cloister.

Постановка проблеми. Відсутність джерельної – документальної та архівної інформації суттєво ускладнює розвідки у царині висвітлення імен митців, котрі тією чи іншою мірою брали участь у створенні домініканських святинь. Неувага щодо фіксації архітекторів, художників, майстрів декоративно-прикладного мистецтва, простежується впродовж більше шестиста століть, тобто всього періоду, коли зводилися споруди ченців на теренах України. Це пояснюється проблемою минулих часів, коли постава влади і суспільства по відношенню до творців сакральних забудов свідчила про відсутність до них належної уваги. Розгляд архівної документації, так званих «візитацій» костелів, практично не містить відомостей про художників. Книги «фабрик», тобто хроніки спільного цехового будівництва сакральних споруд, втрачені. З цієї самої причини бракує в мистецтвознавчій літературі серйозних публікацій щодо творчості як окремих митців, так і конкретних архітектурних й художніх шкіл, що, без сумніву, існували на наших територіях. Кожні, навіть скупі відомості з цього питання, відіграють немаловажну роль у створенні загальної картини художньої діяльності та розкритті проблеми мистецької спадщини ордену на українських землях. Тому **мета статті** – висвітлити імена митців, що працювали у процесі створення архітектурних об'єктів домініканців на Галичині.

Найбільш прийнятним буде зупинитися на особистостях творців костелів ордену, підпорядковуючи матеріали хронологічному порядку.

Виклад основного матеріалу. Серед перших архітекторів, згадку про творчість яких для домініканського ордену можна знайти в архівних та інших джерелах, слід назвати будівничого Миколая Чеха, що після пожежі 1407 року побудував в готичному стилі більшу частину костелу Пресвятої Євхаристії у Львові і третю частину конвенту¹. Розвідки висвітлили, що у 1609 році Філіп Риковський віддав домініканцям дерев'яний костел Св. Миколи на Малому передмісті в Яворові, збудований незадовго перед цим місцевим майстром-будівельником Петром Кулаковським².

В липні 1613 року керівництво *fabricae ecclesiae* костелу домініканців в Мостиськах здійснив будівничий Войцех з Перемишля, розпочавши зведення каплиці Імені Ісуса. До цього періоду в архівних документах і кошторисах ченців згадуються численні виплати за артистичні роботи, але імена митців залишаються втаємниченими. Праці виконувалися художниками і ремісниками з Перемишля, а також сусідніх містечок³. Войцех з Перемишля ймовірно був автором гранчастого пресбітерія, зведеного близько 1615-17 років. В документах архіву краківських домініканців згадується будівничий Петро, котрий звів мури навколо костелу і монастиря⁴. 1621 року будівничий Павло з Нового М'яста почав перебудову нави. 1614 року костел в Мостиськах потиньковано, водночас можна припустити, що праці тривали досить довго, бо значні виплати будівничим спостерігаються до 1623 року⁵. Але до скасування владою монастиря, яка

наступила 1788 року, в зв'язку з браком документації не можна вточнити імена наступних будівничих та митців, що брали участь у перебудові та обладнанні інтер'єру Мостиського храму.

Зі зведенням Львівського костелу Святої Марії Магдалени (титулатура надана 1722 року) пов'язують творчу діяльність українського будівничого, члена цеху будівничих у Львові, Мартина Годного (?-1649), який вірогідно брав участь у будівництві костелу. Ім'я ще одного архітектора, з 1654 року майстра цеху будівничих у Львові, Яна Годного (?-1672) більш тісно пов'язують зі створенням цього костелу. Він, разом з архітектором Альбертом Келаром, будував перший кам'яний храм Марії Магдалени. У стильовому відношенні забудова вирішена в ренесансному стилі з використанням елементів романського⁶. Близько 1634 року Ян Годний також спільно з А. Келаром виконують різьблений вівтар для цього храму⁷.

Староста білокаменьський Яків Потоцький у 1598 та 1617 роках, запрошував львівського архітектора Павла Римлянина (?-1618) для побудови замку і костелу домініканців в Єзуполі⁸. До Львова італієць, син громадян Риму Домініка і Домініки, прибув близько 1584 року, про що свідчать записки будівельного цеху. 1585 року майстер прийняв міське право за порукою будівничих Павла Щасливого і Петра Зичливого. Після смерті Павла Барбона, з яким Павло Римлянин активно співпрацював, майстер став на чолі львівських архітекторів, обіймаючи і керуючи найважливішими будівельними працями в місті й околицях. П. Римлянин працював в стилі пізнього італійського Відродження з використанням скульптурного декору та форм тосканського ордера⁹.

Відповідно даним, вміщеним в українських публікаціях, в якості архітектора домініканського костелу ченців в Жовкві виступила шляхетна фундаторка Теофілія Собеська. Вона представила модель і кресленник костелу, побудову якого було закінчено 1655 року¹⁰. Після знищення костелу внаслідок пожежі у 1684-1690 роках на фондуші Яна III будівельні роботи було піднято на дуже високий рівень, можливо за участю королівського архітектора Петра Бебера¹¹.

Крістіан Дальке – військовий інженер-архітектор шведського походження, працював на теренах Подільського воєводства і швидко просувався по службі. У 1732 році – майор, 1736 – підполковник, а 1748 року – оберінженер і полковник коронної артилерії. Користувався повагою і славою не тільки на землях, де жив і творив. А вже 1745 року К. Дальке удостоївся честі бути відрядженим великим коронним гетьманом до Ченстохови для здійснення фортифікаційних робіт на Ясній Гурі (4 бастіони і передфосова брама). Згідно з його проектами і планами фортифіковано монастир домініканців в Підкамені під Бродами, за що військовий інженер-архітектор отримав 110 дукатів. 1753 року закінчив направку фортифікаційних укріплень в Кам'янці-Подільському, комендантом фортеці якого став у 1759 році¹².

Після скасування владою 1784 року домініканського осередку в Рогатині, проект перебудови костелу з монастирем для військових потреб здійснив львівський інженер Максиміліан фон Крус 1785 року, а реалізували проект до 1788 року інженери Хіларі фон Гроттгер і Самуель фон Балько¹³. Перелічені інженери разом з Лехнером, котрі у низці інших будівничих, як правило, запрошувалися до такого роду праці австрійською владою, істотно впливали на характер архітектури Галичини у першому півстолітті свого панування на цих землях¹⁴.

З Яном де Вітте тісно співпрацював над замовленнями домініканців польський архітектор Мартин Урбанік (?-1764), який у 1745 році уклав угоду на будівництво костелу Пресвятої Євхаристії у Львові за проектом Яна де Вітте. Він досконало дотримувався задумок проектанта і, в результаті, львів'яни отримали одну з кращих барокових пам'яток вітчизняного зодчества. 1749 року М. Урбанік розпочав реконструкцію домініканського костелу Св. Марії Магдалени у Львові¹⁵ і знов за проектом Яна де Вітте. Цікавим є той факт, що в Національному музеї Кракова зберігається нездійснений кольоровий проект перебудови веж цього храму, виконаний і підписаний польським архітектором Феліксом Ксенжарським у 1861 році¹⁶. У процесі реконструкції вежі костелу набули вигляду, що не співпадає з запроєктованим варіантом Ф. Ксенжарського.

Архівні джерела фіксують, що на замовлення ордену в Жовківському костелі у 1827 році працював будівничий-архітектор Олександр Вікера, котрий провадив реставраційні роботи у стилі пізнього бароко¹⁷. 1857 року у процесі ґрунтовної перебудови фасаду храму, оздобленого пізніше розписом і надписами були задіяні будівничі Домінік Музика і Ян Божицький¹⁸. На зламі XIX-XX століть реставрацію провадив жовківський будівничий Алоїзій Фішер і львівський архітектор Левитський під наглядом директора Закопанської Промислової школи, а пізніше Львівського архітектора і реставратора, професора Едгара Ковача (1849-1912), учня Готфріда Семпера і Карла фон Хасенауера¹⁹.

Теодор Маріан Таловський (1857-1910) – видатний український архітектор кінця XIX ст., випускник Львівської Політехніки, пізніше професор цього ж навчального закладу²⁰. Він працює в дусі ретроспективізму, перехідного історичного стилю – між неороманським і неоготичним, а також захоплюється необароковим стилем. Значні реставраційні роботи високого професійного рівня були проведені архітектором у 1904-05 роках в Богородчанському домініканському костелі: повністю замінені верхівки башт із збереженням старих автентичних форм²¹.

Друга половина, зокрема кінець XIX ст., знаменується творчістю видатного українського архітектора Юліана Октавіана Захарівича (1837-1898)²², співтворця Львівського факультету архітектури, котрий плідно працював як архітектор і професор. Особливу увагу у процесі створення і

реалізації проєктів архітектор приділяв ретроспективізму, історизму, як характерній часу мистецької течії.

Серед його праць для домініканського ордену знаходимо генеральну реконструкцію храму Іоанна Хрестителя, чотириярусну дзвіницю костелу Пресвятої Євхаристії, скульптури фасаду храму Св. Марії Магдалени у Львові та ін. Найґрунтовнішу реставрацію, яка змінила вигляд костелу Іоанна Хрестителя, розпочато в липні 1887 року за проєктом Ю. Захарієвича. Метою реставрації, за висновком Т. Мюніха, було окрім розібрання старого присінка і склепіння нави, що загрожувало падінням, покриття новим дахом, забезпечення зберігання будівлі, а також надання цілісної стильової форми²³. Архітектор здійснив перебудову у неороманському стилі, використовуючи «сирий» матеріал (нетиньковану цеглу). Реставрацію за проєктом архітектора здійснював будівничий Іоанн Левитський, нагляд за роботами було доручено архітекторові Т. Мюніху²⁴. Водночас, Ю. Захарієвич активно впливав власною особистістю, високою професійною майстерністю та мистецькими вподобаннями на своїх учнів, на творчості одного з яких слід зупинитися більш детально, оскільки вона пов'язана зі створенням найкрасивішого домініканського костелу в стилі неоготик в Чорткові.

Ян Сас Зубрицький (1860-1935) був не тільки учнем, але й з 1884 року асистентом Юліана Захарієвича на кафедрі будівництва. Головною метою його зацікавлень була проєктувальна діяльність в галузі сакральної архітектури на теренах Галичини, зокрема в царині відродження давніх стилів середньовічного родоводу. Романські і готичні катедри вважали за найдосконаліший вираз любові до Бога і через відродження стилю намагалися зберегти в сучасних храмах дух середньовічної релігійності. У процесі теоретичних і практичних пошуків архітектор випрацював своєрідний стиль, що інтегрував романські і готичні мотиви і назвав його «стиль надвіслянський». Цей стиль входив складовою в більш широкий нурт в архітектурі, існуючий на зламі XIX і XX ст. і ревіталізуючий традиційні національні форми. Наявність у Львові великої кількості пам'яток ренесансової архітектури, спонукали митця на пошуки органічного поєднання середньовічних мотивів з компонентами стилю Відродження. Талановитий архітектор Ян Сас Зубрицький, як послідовний представник передової на той момент мистецької течії, своїми проєктами та їх реалізацією в матеріалі істотно вплинув на формування зодчества українських і польських земель свого часу.

Архітектори Вікентій Вітольд Раєвський і Тадеуш Шнейдер 1923 року виконали проєкт на добудову вежі у неobarоковому стилі для секуляризованого храму в Яворові (1786 р. перетворений на парафіяльний), але реалізований він не був²⁵.

Висновки. Підводячи підсумки, можна зробити висновки, що на території Львівщини протягом кількох століть існувала власна потужна архітектурно-інженерна школа. В західноукраїнських землях, що входили до

складу Речі Посполитої, у XVII ст. будівництво було прерогативою спеціально для цього створених цехів. На землях Галичини половина храмів має все ж таки є скупі відомості про архітекторів. Австрійський уряд, разом із масовою ліквідацією монастирів ордену на своїх територіях, ліквідував сліди їх екзистенції на підвладних землях. Водночас це пов'язано із негласною забороною дослідження тематики, що стосується католицьких конфесій, з неповажним ставленням до історії та фактів, що торкаються існування католицьких сакральних споруд, знищення впродовж цього періоду панування радянської влади великої кількості відповідної документації тощо. Сміливість і рішучість галицьких дослідників дозволила зберегти для нащадків деякі імена славетних вітчизняних та запрошених митців. Тому переважна більшість збережених імен митців припадає на галицькі землі. З двадцяти восьми костелів Галичини шістнадцять мають відомості про своїх творців. Виключення складають по-домініканські споруди в Підкамені, Перемишлянах, Мостиськах, Львові (Марії Магдалени і Пресвятої Євхаристії) та Жовкві, про які написані монографії, або є достатньо інформації про їх творців. Як видно, всі вони розташовувалися на галицьких землях.

Серед архітекторів, що брали участь у зведенні споруд для ордену можна назвати кілька світських осіб, а також зодчих з чернечого середовища. Істотний вплив на характер архітектурних споруд України мали передусім Подільська (Я. де Вітте, В. Ріппе, Я.Й. Кампенхауз, К. (Dahlke) Дальке та ін.) і Львівська (Ф. Кульчицький, М. Урбанік, П. Полейовський, Б. Меретин, А. Мошинський, Я. Зубрицький та ін.) архітектурні школи. Львівська архітектурна школа мала окрім практичного досвіду ще й досить солідне теоретичне підґрунтя. Також запрошували іноземних зодчих, наприклад. Я.-І. Деламарса, Ф. Плациді, К. Гронацького, В. Ленартовича та ін.

Цікава риса діяльності митців спостерігається не тільки на теренах України, але й у Західній Європі. Це виконання робіт та замовлень митцями різних художніх спрямувань, що групувалися у творчі ансамблі. Часто можна зробити помилку, називаючи архітектора споруди. Проект виконував один зодчий, а нагляд за виконанням здійснював інший, або декілька будівничих. Як приклад, можна навести творчу співпрацю Яна де Вітте з Мартином Урбаніком, поєднання досвіду і знань подільської і львівської шкіл. Часто в пам'яті людській залишалося ім'я того, хто наглядав за будівництвом, як автора споруди. Організацію інтер'єра проектував один художник, а в її реалізації брали участь скульптори, різьбярі, живописці, золотники та ін.

Нерідко ансамбль творців костелу переходив на інший об'єкт майже в повному складі, бо проектувальників й замовників влаштовувала якість виконаних художніх робіт. Часто один і той самий проект, розроблений для конкретного костелу, використовувався для побудови кількох наступних сакральних споруд, а ім'я справжнього автора вже не згадувалося і, як наслідок, забувалося.

Ще одна закономірність простежується у процесі аналізу даного матеріалу. Найбільше інформації про художньо-артистичне середовище, за деяким винятком, припадає на кінець XVIII, XIX і початок XX століть, що цілком зрозуміло з погляду на часову відстань.

Водночас, слід відмітити дуалістичний характер творчої спадщини, взаємозв'язок української і польської культур, ремінісценції нашарувань духовно-мистецьких надбань інших народів, що поєдналися у процесі зведення сакральних споруд домініканського ордену. Вплив молоді української духовності і культури виразно позначився на творчості будівничих і майстрів іноземного походження, котрі могли жити на теренах України в другому і третьому поколінні. Саме ці родини стали певною мірою носіями і виразниками місцевої культури, напуваючи її досвідом і знаннями західноєвропейських художніх шкіл. Досить важко визначити саме українську лінію, а також чітко окреслити запозичення з інших культур. Сакральне мистецтво Галичини розвивалося як єдиний живий організм, як частина живого процесу формування українського мистецтва. Мистецька спадщина домініканського ордену виступає як складова цього гармонійного організму. Вона увібрала в себе всі основні тенденції та закономірності розвитку християнської архітектури в Україні, але водночас мала своєрідні завдання, способи та прийоми їх реалізації

Подальші дослідження. На жаль велика кількість білих плям у дослідженні художньої діяльності галицьких архітекторів не дозволяє отримати повну картину мистецького життя творчих колективів, що створювали домініканські споруди. Це питання потребує подальшої уваги і розвідок.

Примітки:

- ¹ BDK (Biblioteka Studium Generalnego OO. Dominikanow w Krakowie). Zycja W. Ks. Końscyі OO. Dominikanow we Lwowie. – Lwyw, 1923. – S. 2.
- ² Ostrowski J. K. Końscyі parafialny p.w. ńw. Piotra i Pawia w Jawogowie // Końscyі i klasztory rzymskokatolickie dawnego wojewodstwa ruskiego. – I/1. – Krakow, 1995. T. 3. – S. 77; Куран Р., Слободян В., Чорновол І. Каталог пам'яток історії та культури Яворівського району Львівської області // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич, 2003. – Вип. VII. – С. 567.
- ³ Krasny Piotr. Kościół p.w. Matki Boskiej Nieustającej Pomocy i św. Katarzyny Aleksandryjskiej oraz Klasztor O.O. Dominikanów, później O.O. Redemptorystów w Mościskach // Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego Wojewódstwa Ruskiego. – Kraków, 1999. – T. 7. – S. 194 – 195, 216.
- ⁴ ADK (Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanow w Krakowie). Kościół w Mościskach. – Mś-6. S. 97-98; Krasny Piotr. Kościół p.w. Matki Boskiej ... op.cit. – S. 196.
- ⁵ ADK. Kościół w Mościskach. – Mś-5. S. 119, 174-176, 215-216, 258-261; Krasny Piotr. Kościół p.w. Matki Boskiej ... op.cit. – S. 196.
- ⁶ ЛАІУ (Львівський архів інституту «Укрзахідпроектреставрація»). – Костел Св. Марії Магдалени, – Л-22-19. – С. 1.
- ⁷ Мистецтво України. Біогр. довід. Упоряд.: А.В. Кудрицький, М.Г. Лабінський; За ред. А.В. Кудрицького. – К.: Укр. енцикл., 1997. – С. 159; Joziccki Wi. Sztuka lwowska w XVI-XVII wieku. – Lwyw, 1898. – S. 138-145.

- ⁸ Joza S. Architekci i budowniczoowie w Polsce. – Warszawa, 1954. – S. 228; Polski Sioownik Biograficzny. Polska Akademia Nauk. Instytut Historii. – Wroclaw – Warszawa – Krakow – Gdansk: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk. – T. XXV, 1980. – S. 372.
- ⁹ Мистецтво України. *op.cit.* – С. 508.
- ¹⁰ Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР. – Иллюстр. справочник-каталог. – К.: Будівельник, 1985. – Т. 3. – С. 148.
- ¹¹ Petrus Jerzy T. Kościół P.W. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i klasztor OO. Dominikanów (OP) zwany Conventus Regalis // Kościoły i klasztory Żółkwi. – Kraków, 1994. – Т. 2. – S. 90.
- ¹² Łoza S. Architekci... *op.cit.* – S. 57
- ¹³ Ostrowski J. K. Kościół p.w. św. Jacka i klasztor O.O. Dominikanów w Rohatynie. // Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego Wojewódstwa Ruskiego. – Kraków, 2002. – Т. 10. – S. 314.
- ¹⁴ Ostrowski J. K. Kościół... *op.cit.* – S. 317.
- ¹⁵ Мистецтво України... *op.cit.* – С. 598.
- ¹⁶ MNK (Muzeum Narodowe w Krakowie). – III rys. 28900 - proj. Feliks Księżarski (Lwów, M. Magdaleny).
- ¹⁷ ADK. Żółkiew. Kosztorys na odbudowanie kościoła w Żółkwi – Ż-35.
- ¹⁸ ADK. Żółkiew. Kosztorys ... Żółkwi – Ż-35.
- ¹⁹ ADK. Żółkiew. Sprawozdanie z majątku konwentu Dominikanów z Żółkwi za przełożeństwa O. Augustyna Peczka, 1901-1904.– Ż-51. – S. 6; Petrus Jerzy T.Kościół P.W. Wniebowzięcia ... *op.cit.* – S. 91.
- ²⁰ Мистецтво України... *op.cit.* – С. 573.
- ²¹ Памятники градостроительства... *op.cit.* – Т. 2 том – с. 218.
- ²² Мистецтво України... *op.cit.* – С. 268.
- ²³ Munnich T. Kościół Sw. Jana Chrzciciela we Lwowie // Czasopismo techniczne. – Lwów, 1888. – а 15. – S. 126-127.
- ²⁴ ЛАІУ. – Костел Іоанна Хрестителя у Львові. – Л-105-2. – С. 9.
- ²⁵ ЛАІУ. Яворів. ЛО-156-1. – Њ. 2; Ostrowski J. K. Kościół parafialny p.w. śś. Piotra i Pawła w Jaworowie... *op.cit.* – S. 79.